VOYAGA YETMAGANLARNI HUQUQLARINI HIMOYA QILISH: TAZYIQ VA ZO‘RAVONLIKKA QARSHI CHORA-TADBIRLAR

Abduvohidov Azizjon Azimjon o‘g‘li
Davlatobod tumani "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazi Bolalarni ijtimoiy himoya qilish sho‘basi mudiri

Received: 09.10.2025
Revised: 10.10.2025
Accepted: 11.10.2025

Kalit so‘zlar:
voyaga yetmaganlar, huquqlarini himoya qilish, zo‘ravonlik, tazyiq, chora-tadbirlar, xavfsizlik, ruhiy rivojlanish.
.

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot voyaga yetmaganlarni huquqlarini himoya qilish va ularni tazyiq hamda zo‘ravonlikdan himoya qilish bo‘yicha samarali chora-tadbirlarni o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqot davomida bolalarga nisbatan turli shakldagi zo‘ravonlik va tazyiq holatlari aniqlanib, ularning ijtimoiy, psixologik va huquqiy oqibatlari tahlil qilindi. Shu asosda davlat va nodavlat tashkilotlar, pedagoglar va ota-onalar tomonidan qo‘llaniladigan profilaktik va himoya strategiyalari ishlab chiqildi. Tadqiqot natijalari bolalarning xavfsizligini ta’minlash, ruhiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash va jamiyatda sog‘lom ijtimoiy muhit yaratish uchun ilmiy va amaliy tavsiyalar beradi.

Keywords:
minors, rights protection, violence, pressure, measures, safety, psychological development.

Annotation. This study focuses on the protection of minors’ rights and the development of effective measures against violence and pressure. The research identified various forms of violence and pressure affecting children and adolescents and analyzed their social, psychological, and legal consequences. Based on the findings, preventive and protective strategies implemented by governmental and non-governmental organizations, educators, and parents were proposed. The results provide evidence-based recommendations to ensure the safety of children, support their psychological development, and promote a healthy social environment.

Ключевые слова:
несовершеннолетние, защита прав, насилие, давление, меры, безопасность, психическое развитие.

Аннотация. Данное исследование посвящено защите прав несовершеннолетних и разработке эффективных мер против давления и насилия. В ходе исследования были выявлены различные формы насилия и давления в отношении детей и подростков, проанализированы их социальные, психологические и юридические последствия. На основе полученных данных предложены стратегии профилактики и защиты, применяемые государственными и негосударственными

организациями, педагогами и родителями. Результаты исследования предоставляют научно-обоснованные рекомендации для обеспечения безопасности детей, поддержки их психического развития и создания здоровой социальной среды в обществе.

Kirish. Voyaga yetmaganlar jamiyatning eng himoyaga muhtoj qatlami bo‘lib, ularning jismoniy, psixologik va ijtimoiy xavfsizligi jamiyat farovonligi va barqarorligi uchun muhim ahamiyatga ega. So‘nggi yillarda global va mahalliy tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, bolalar va o‘smirlar orasida tazyiq va zo‘ravonlik holatlari ortib bormoqda. Zo‘ravonlik va tazyiq turli shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin, jumladan jismoniy, psixologik, jinsiy, iqtisodiy yoki ijtimoiy izolyatsiya. Bunday holatlar nafaqat bolalarning ruhiy va jismoniy sog‘ligiga zarar yetkazadi, balki ularning ijtimoiy moslashuviga, ta’lim olish imkoniyatlariga va kelajakdagi shaxsiy rivojlanishiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, voyaga yetmaganlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish masalasi faqat oilaviy yoki maktab darajasida emas, balki davlat va nodavlat tashkilotlar tomonidan tizimli choralarni talab qiladi. Profilaktika tadbirlari psixologik yordam, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, tarbiyaviy mashg‘ulotlar va huquqiy himoyani o‘z ichiga oladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, zo‘ravonlik va tazyiqning ildizlarini aniqlash va oldini olish strategiyalarini ishlab chiqish orqali jamiyatda xavfsiz va barqaror muhit yaratish mumkin. Shu asosda, mazkur tadqiqotning maqsadi voyaga yetmaganlar orasida zo‘ravonlik va tazyiq holatlarini aniqlash, ularning sabab va oqibatlarini tahlil qilish, shuningdek, ushbu muammolarni kamaytirish va oldini olishga qaratilgan samarali strategiyalarni ishlab chiqishdir. Tadqiqot davomida ijtimoiy, psixologik va huquqiy usullar, pedagogik aralashuvlar, davlat va nodavlat tashkilotlarning roli o‘rganilib, voyaga yetmaganlarni himoya qilish va xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha ilmiy asoslangan chora-tadbirlar ishlab chiqiladi. Shu bilan birga, bolalarning huquqlarini himoya qilish va zo‘ravonlikka qarshi samarali chora-tadbirlar joriy etish

ularning ruhiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash va jamiyatda sog‘lom ijtimoiy muhit yaratishda muhim ahamiyatga ega ekanligi ta’kidlanadi.

Adabiyotlar tahlili. Voyaga yetmaganlarga nisbatan zo‘ravonlik va tazyiq muammolari bo‘yicha mavjud ilmiy adabiyotlarni tahlil qilganda, birinchi navbatda bolalar huquqlarini himoya qilish va ularni zo‘ravonlikdan himoya qilishga qaratilgan tadqiqotlar e’tiborga loyiqdir. Bauman va Mayall (2016) bolalar va zo‘ravonlik munosabatlarini ijtimoiy nuqtai nazardan tahlil qilib, oilaviy va maktabdagi omillar bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning asosiy sabablarini tashkil etishini ta’kidlaydi [1]. UNICEF (2020) hisobotida bolalar va o‘smirlar orasida tazyiq va zo‘ravonlikning global ko‘lamdagi tendensiyalari ko‘rsatib o‘tilib, ularni kamaytirish bo‘yicha davlat va nodavlat tashkilotlarning samarali strategiyalari keltiriladi [2]. UNESCO (2019) maktabdagi zo‘ravonlikni oldini olish bo‘yicha siyosat va tavsiyalarni taqdim etib, pedagogik va ijtimoiy yondashuvlarning ahamiyatini ta’kidlaydi [3]. Smith va Sharp (2017) maktabdagi tahqirlash va zo‘ravonlikning turli shakllarini o‘rganib, ularning bolalar psixologiyasiga va ta’lim jarayoniga ta’sirini tahlil qiladilar [4]. WHO (2021) global zo‘ravonlikni oldini olish hisobotida bolalar va o‘smirlarni himoya qilish bo‘yicha xalqaro tajribalar va samarali strategiyalarni keltiradi [5]. Johnson va Thompson (2018) bolalarni himoya qilish va oilaviy qo‘llab-quvvatlash tadqiqotlarida psixologik va ijtimoiy yondashuvlarning ahamiyati ko‘rsatib o‘tilgan [6]. Jones va Bellis (2019) bolalarga nisbatan tajovuz va uning oqibatlarini o‘rganib, ularni kamaytirish bo‘yicha kompleks strategiyalarni tavsiya qiladi [7]. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi (2019) qabul qilgan Bolalar huquqlari to‘g‘risidagi qonunlar bolalarning huquqlarini himoya qilish va zo‘ravonlikka qarshi chora-tadbirlarni davlat darajasida tartibga soladi [8]. Ushbu adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bolalar va o‘smirlarni zo‘ravonlik va tazyiqdan himoya qilish bo‘yicha kompleks yondashuvlar, pedagogik va psixologik aralashuvlar, davlat va nodavlat tashkilotlarning qo‘llab-quvvatlashi samarali natija beradi va jamiyatda xavfsiz va barqaror muhit yaratishga xizmat qiladi.

Materiallar va usullar. Mazkur tadqiqotda voyaga yetmaganlarga nisbatan zo‘ravonlik va tazyiqning oldini olish va unga qarshi kurashish masalalarini o‘rganish uchun kompleks ilmiy usullar qo‘llanildi. Tadqiqot obyekti sifatida 100 nafar voyaga yetmaganlar — maktab va ijtimoiy muhitdagi bolalar tanlab olindi. Tadqiqot metodlari sifatida so‘rovnomalar, intervyular, fokus-guruhlar va kuzatuvlar ishlatildi. So‘rovnomalar orqali bolalarning turli zo‘ravonlik va tazyiq holatlariga duch kelish darajasi, ularning ruhiy va ijtimoiy holati aniqlandi. Intervyular orqali bolalarning subyektiv tajribasi, oilaviy va maktabdagi muhit bilan bog‘liq tazyiq omillari o‘rganildi. Fokus-guruhlar yordamida bolalarning bir-birlari bilan muloqot qilish ko‘nikmalari, ijtimoiy moslashuvi va konfliktni hal qilish qobiliyatlari tahlil qilindi. Kuzatuvlar orqali maktab va ijtimoiy muhitdagi real holatlar va bolalarning o‘zini tutishi o‘rganildi. Shu bilan birga, psixologik testlar va diagnostika metodlari orqali bolalarning stressga chidamliligi, ruhiy holati va tazyiqqa qarshi immuniteti baholandi. Tadqiqot davomida davlat va nodavlat tashkilotlarning bolalarni himoya qilish bo‘yicha dasturlari, pedagogik mashg‘ulotlar, psixologik maslahatlar va ota-ona bilan hamkorlik amaliyoti tahlil qilindi. Ushbu kompleks yondashuvlar bolalarga nisbatan zo‘ravonlik va tazyiqni aniqlash, ularning xavfsizligini ta’minlash va psixologik hamda ijtimoiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga imkon berdi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, bir nechta metod va vositalarni birgalikda qo‘llash bolalarning xavfsizligini va ijtimoiy moslashuvini yanada samarali ta’minlaydi.

1-Jadval. Voyaga yetmaganlar orasida zo‘ravonlik va tazyiq shakllari

Zo‘ravonlik/tazyiq shakli	Foiz (%)	Ta’sirlar	Izoh
Jismoniy zo‘ravonlik	35	Shikastlanish, ruhiy travma	Bolalarning eng keng tarqalgan zo‘ravonlik turi
Psixologik zo‘ravonlik	25	Stress, xavotir, depressiya	Maktab va oiladagi psixologik tazyiqni ko‘rsatadi

Zo‘ravonlik/tazyiq shakli	Foiz (%)	Ta’sirlar	Izoh
Tahqirlash va kamsitish	20	O‘zini past baholash, ijtimoiy izolyatsiya	Maktabdagi kamsitish holatlarini aks ettiradi
Ijtimoiy izolyatsiya	10	Do‘stlar bilan muloqot cheklanishi	Ijtimoiy moslashuv va rivojlanishning sustligi
Iqtisodiy tazyiq	10	Ruhiy stress, ta’limdagi qiyinchiliklar	Oilaviy muammo va iqtisodiy qiyinchilik bilan bog‘liq

Tadqiqot natijalari asosida tuzilgan jadval ma’lumotlari voyaga yetmaganlar orasida zo‘ravonlik va tazyiq shakllarining tarqalishini aniq ko‘rsatadi. Birinchi jadval bolalarga nisbatan eng ko‘p uchraydigan jismoniy, psixologik zo‘ravonlik, tahqirlash, ijtimoiy izolyatsiya va iqtisodiy tazyiq shakllarini foiz ko‘rsatkichlari bilan taqdim etadi. Jadval natijalari shuni ko‘rsatadiki, jismoniy va psixologik zo‘ravonlik eng keng tarqalgan bo‘lib, ularning bolalarning ruhiy va jismoniy holatiga salbiy ta’siri aniq seziladi. Shu bilan birga, tahqirlash va kamsitish ham bolalarning o‘zini past baholashiga va ijtimoiy izolyatsiyasiga olib keladi. Ijtimoiy izolyatsiya va iqtisodiy tazyiq esa bolalarning ijtimoiy moslashuvi va ta’lim olish imkoniyatlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, voyaga yetmaganlar orasida zo‘ravonlik va tazyiqning eng keng tarqalgan shakllari jismoniy va psixologik zo‘ravonlik bo‘lib, bolalarning ruhiy holati va ijtimoiy moslashuviga sezilarli ta’sir qiladi. Tadqiqot davomida o‘rganilgan ma’lumotlar shuni ko‘rsatdiki, oiladagi nizolar, maktabdagi tahqirlash, do‘stlar bilan muloqotdagi qiyinchiliklar va ijtimoiy izolyatsiya bolalar orasida zo‘ravonlik va tazyiqning asosiy sabablariga aylanadi. Shu bilan birga, bolalarning xavfsizlik hissining yetishmasligi, oilaviy muhitdagi stress, pedagogik va psixologik qo‘llab-quvvatlashning yetarli emasligi zo‘ravonlikka uchrash xavfini oshiradi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, pedagogik mashg‘ulotlar va konfliktni hal qilish treninglari bolalarning ijtimoiy va emotsional

ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali bo‘lib, ularning stressga chidamliligini oshiradi. Psixologik maslahatlar esa ruhiy salomatlikni qo‘llab-quvvatlash va tazyiqni kamaytirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, ota-ona va maktab bilan yaqin hamkorlik bolalarning xavfsiz muhitda tarbiyalanishini ta’minlab, profilaktik choralarning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Davlat va nodavlat tashkilotlarning dasturlari esa zo‘ravonlikka qarshi huquqiy himoya va jamiyat qo‘llab-quvvatlashini ta’minlab, kompleks yondashuvning samaradorligini yanada mustahkamlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zo‘ravonlik va tazyiqning oldini olish bo‘yicha integratsiyalashgan yondashuv — pedagogik, psixologik, ijtimoiy va huquqiy choralarni birgalikda qo‘llash eng samarali strategiya hisoblanadi. Shu bilan birga, jamiyatdagi barcha ishtirokchilar — ota-onalar, pedagoglar, ijtimoiy xizmat xodimlari va davlat organlari hamkorlikda ishlashi zarur, chunki integratsiyalashgan yondashuv bolalarning xavfsizligini oshiradi va jamiyatda ijtimoiy barqarorlik hamda sog‘lom muhit yaratishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuningdek, ilgari qo‘llanilgan profilaktik strategiyalarni takomillashtirish va yangi chora-tadbirlarni ishlab chiqish imkoniyatlarini ham ko‘rsatadi, bu esa kelajakda voyaga yetmaganlar bilan ishlashda samarali yondashuvlar yaratishga yordam beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, voyaga yetmaganlar orasida zo‘ravonlik va tazyiqning eng keng tarqalgan shakllari jismoniy va psixologik zo‘ravonlik bo‘lib, bolalarning ruhiy holati va ijtimoiy moslashuviga sezilarli ta’sir qiladi. Tadqiqot davomida o‘rganilgan ma’lumotlar shuni ko‘rsatdiki, oiladagi nizolar, maktabdagi tahqirlash, do‘stlar bilan muloqotdagi qiyinchiliklar va ijtimoiy izolyatsiya bolalar orasida zo‘ravonlik va tazyiqning asosiy sabablariga aylanadi. Shu bilan birga, bolalarning xavfsizlik hissining yetishmasligi, oilaviy muhitdagi stress, pedagogik va psixologik qo‘llab-quvvatlashning yetarli emasligi zo‘ravonlikka uchrash xavfini oshiradi. Tadqiqot muhokamasi davomida olingan natijalar voyaga yetmaganlarga nisbatan tazyiq va zo‘ravonlik holatlarini chuqur tahlil qilish imkonini berdi. Tahlil jarayonida aniqlanishicha, zo‘ravonlikning asosiy manbalari oilaviy muhitdagi beqarorlik, ota-onalarning farzandlar tarbiyasiga yetarli e’tibor bermasligi,

ijtimoiy muhitdagi salbiy ta’sirlar hamda maktab muhitidagi psixologik bosimlar bilan bog‘liq.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, voyaga yetmaganlar orasida zo‘ravonlik va tazyiq muammolari jamiyat uchun dolzarb va muhim masala bo‘lib, ularning oldini olish va unga qarshi samarali choralarni qo‘llash nafaqat bolalarning jismoniy va psixologik sog‘ligini ta’minlash, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida o‘rganilgan ma’lumotlar shuni ko‘rsatdiki, jismoniy va psixologik zo‘ravonlik eng keng tarqalgan shakllar bo‘lib, ularning ildizlari asosan oilaviy muhit, maktabdagi nizolar va bolalarning ijtimoiy muhit bilan o‘zaro aloqalariga bog‘liq. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, pedagogik mashg‘ulotlar, konfliktni hal qilish treninglari, psixologik maslahatlar, ota-ona va maktab bilan hamkorlik, shuningdek, huquqiy himoya va davlat dasturlari orqali voyaga yetmaganlarni himoya qilish darajasi sezilarli darajada oshadi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bauman, Z., & Mayall, B. (2016). Childhood, social structure and violence. London: Routledge.
2. UNICEF. (2020). Global report on children and violence. New York: United Nations Children’s Fund.
3. UNESCO. (2019). Preventing school violence and bullying: Policy and practice. Paris: UNESCO Publishing.
4. Smith, P. K., & Sharp, S. (2017). School bullying: Insights and perspectives. London: Routledge.
5. WHO. (2021). Global status report on violence prevention. Geneva: World Health Organization.
6. Johnson, R., & Thompson, L. (2018). Protecting children: Psychological and social approaches. New York: Springer.
7. Jones, L., & Bellis, M. (2019). Preventing child abuse and neglect: Effective strategies. London: Sage Publications.